

EL MUSEU COMARCAL DE LA GARROTXA, UN MUSEU DINS EL PARC NATURAL DE LA ZONA VOLCÀNICA DE LA GARROTXA

MARISA LLONGARRIU I CASTAÑER
JORDI NEBOT I OBON
Museu Comarcal de la Garrotxa

LA COMARCA DE LA GARROTXA

Situada a l'extrem nord-oriental de Catalunya, la Garrotxa és una comarca formada per petites valls i relleus de mitjana alçada. Està integrada per 21 municipis amb una superfície de 734 km². La comarca és creuada pel riu Fluvià que la divideix en dues unitats ben diferenciades: l'Alta Garrotxa, amb un paisatge abrupte i eixut, ple de cingleres i penya-segats, pobre en conreus i antigament ric en activitats tradicionals lligades a l'explotació del bosc (carboners, culleraires, esclopers i traginers); i la comarca d'Olot, que presenta un paisatge amb relleus suaus i coberts de vegetació, petites valls conreades i cases i poblacions escampades arreu. Aquesta suavitat del paisatge es deu, en gran part, a les característiques geològiques i climàtiques de la zona, així com a l'activitat volcànica que al llarg del quaternari s'hi va produir.

És, doncs, a la comarca d'Olot on trobem la més moderna i més ben conservada zona volcànica de la Península Ibèrica i una de les més representatives de l'Europa continental, fet d'un gran interès geològic i que motivà la creació del Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa. Aquesta

zona té a la vegada un elevat interès botànic, amb una vegetació molt rica i variada, a causa de diversos factors com ara el clima caracteritzat per l'elevada pluviositat. En el reduït espai que ocupa el parc (11.908 ha), hi podem trobar des de la vegetació mediterrània més típica fins a la vegetació de tipus centroeuropeu o de tendència atlàntica, excepcional al nostre país.¹

Tradicionalment, la Garrotxa ha estat una comarca allunyada dels grans centres comercials així com mancada de bones comunicacions; això ha donat lloc que s'hi produïssin unes característiques pròpies. Aquestes peculiaritats també han marcat la gent que hi viu, i potser per això la comarca s'ha convertit en bressol de lletraferits, artistes i naturalistes, apassionadament enamorats de la seva terra.

Des de Fransesc-Xavier de Bolòs, que pels volts de 1796 va redactar la primera monografia dels volcans olotins², un seguit de generacions lloen aquest paisatge tant singular, i no sols des de l'àmbit científic. A finals del segle passat, els germans Vayreda i en Josep Berga, fundadors de l'Escola Olotina de pintura paisatgística, difonen el paisatge garrotxí entre els cer-

¹ El Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa (1994).

² Aquesta monografia no fou publicada fins l'any 1820, en què F.X. de Bolòs publicà "Noticia de los extinguidos volcanes de la villa de Olot" en **Memoria de Agricultura y Artes de Barcelona**.

cles artístics del moment, i aquest fet propicia la vinguda a aquestes terres d'un elevat nombre d'artistes d'arreu de Catalunya. Són molts els naturalistes, artistes i escriptors que destaquen els valors de la comarca, en cada una de les seves disciplines, i motiven cada cop més la necessitat, per una banda, de preservar aquesta zona i, per l'altra, de crear un museu.

BREU HISTÒRIA DELS MUSEUS D'OLOT

La història dels museus olotins ha estat molt lligada a la necessitat de protegir el paisatge de la comarca. Aquesta història comença l'any 1893, quan l'ajuntament acorda fundar el Museu-Biblioteca d'Olot, projecte que veuria la llum l'any 1905 amb la inauguració de tres sales a l'edifici de l'Hospici. Aquest mateix any es constituï la primera junta directiva, presidida per l'alcalde i formada per persones vinculades a l'art i les ciències, com Josep Berga, Josep Saderra, Josep Gelabert i Alfred Paluzie, entre d'altres.

Mn. Gelabert és la primera persona vinculada al Museu que reclama la protecció de la zona volcànica. A més de cedir al museu una important col·lecció de materials volcànics, que posteriorment donarien lloc a la sala Gelabert, l'any 1917, emparant-se en la Llei de 7 de desembre de parcs nacionals, fa la primera proposta de declaració de Parc Nacional per al Bosc de Tosca i per al conjunt del paisatge volcànic olotí³. Malauradament, la seva petició no va ser aleshores atesa i calgué esperar alguns anys per tornar a reclamar la protecció de la zona.

A partir dels anys 20 s'inicien un seguit de canvis en els museus olotins que mereixen ser esmentats. Entre els anys 1924-25 es reorganitzà el Museu en 11 sales. Aquest

³ Aquesta proposta, exposada en una conferència l'11 de setembre de 1917, fou publicada l'any 1918 amb el títol "El Vora-Tosca. Conferència científico-artística il·lustrada amb nombrosos gravats". Imp. O. Viader. Sant Feliu de Guíxols.

museu restà obert fins a la guerra civil, moment en què es tancà i s'utilitzaren les seves sales per emmagatzemar i protegir dels tràgics incidents nombrosos objectes i col·leccions particulars.

L'any 1943 s'obrí al públic el Parc Sureda com a Parc Nou de la Ciutat d'Olot, i la Torre Castanys, l'edifici del seu interior, es convertí l'any 1946 en el Museu d'Art Modern, que restà obert fins al desembre de 1984.

L'edifici Hospici no tornà a obrir les seves sales fins a la dècada dels 50, moment a partir del qual s'esdevingué el nucli museístic de la ciutat. L'any 1956 s'instal·là el Museu Pessebrístic, l'any 1962 el Museu Arqueològic Municipal, l'any 1966 la Sala Miquel Blay i l'any 1977 les sales Josep Clarà i Lluís Curós.

Després d'uns anys en que sembla que les propostes de Mn. Gelabert han quedat oblidades, apareixen noves veus que reclamen la protecció de la zona. Així trobem que l'any 1952, Antoni i Oriol de Bolós reclamen la qualificació de reserva natural per a la roureda del Parc Nou amb aquestes paraules:

"Y para terminar, un ruego a las autoridades de Olot, y, en especial, a aquellas personas que deben cuidar de la conservación del Parc Nou. Es altamente deseable que este resto que ha quedado de la primitiva vegetación natural del llano de Olot se conserve intacto, sin modificación. Las podas o clareos, lo mismo que la introducción, bajo cualquier pretexto, de nuevas especies, forasteras al bosque espontáneo, no podría aumentar el valor estético del bellísimo paisaje natural del lugar, y, en cambio, conduciría a la pérdida de su interés científico, al alte-

rar las condiciones biológicas de la comunidad. Incluso sería de desear que, en lo posible, se evitase el empleo de estos jardines para actos en que deban reunirse grandes multitudes." ⁴

L'any 1972, des del Departament de Geomorfologia i Tectònica de la Universitat de Barcelona, es realitzà un projecte dirigit per Lluís Solé Sabarís per crear el Museu Vulcanològic Olotí, el qual, però, no arribà a fer-se realitat, com tampoc ho havia estat la proposta de finals de la dècada dels 40 d'instal·lar un museu d'aquestes característiques en un pavelló que hi havia a l'entrada del Parc Nou.

A mitjan anys setanta, s'inicia una època de fort compromís social, on tant a nivell popular com a nivell científic es reclama, novament, protecció per a la zona volcànica de la Garrotxa. El gener de 1975, "La Asociación Española para la Ordenación del Medio Ambiente" destaca la qualitat científica del conjunt volcànic d'Olot - Santa Pau.

Un any després es constitueix a Olot la Comissió Promotora per a la Protecció de la Zona Volcànica (CPPZV). Aquest mateix any la Institució Catalana d'Història Natural publica el **Llibre Blanc de la Gestió de la Natura als Països Catalans**, el qual denuncia la greu situació de la natura al nostre país, hi fa esment de les agressions que pateixen els volcans de la Garrotxa. Durant aquests anys, la CPPZV efectua un seguit d'activitats per tal de difondre la problemàtica de la zona volcànica d'Olot, i aconsegueix un suport social i polític molt important que culmina quan el Parlament de Catalunya aprova per unanimitat, el 3 de març de 1982, la Llei de 2/1982 de protecció de la Zona Volcànica de la Garrotxa.

⁴ BOLÓS, A. de & BOLÓS, O. de (1951) i BOLÓS, A. de (1952).

Aquests mateixos anys són també importants pel que fa als canvis que es produeixen als museus olotins. El desembre de 1979, després d'una desafortunada època per als nostres museus, es forma el nou patronat del Museu-Biblioteca d'Olot, amb la intenció de convertir els museus locals en un museu comarcal. L'any 1980, després d'un robatori, es tanquen tots els museus d'Olot. La idea de convertir els museus d'Olot en un Museu Comarcal havia estat ben acollida per la Generalitat de Catalunya, i l'octubre de 1982 se signà un conveni entre l'Ajuntament d'Olot i la Generalitat de Catalunya pel qual es crea el Museu Comarcal de la Garrotxa (MCGO).

Mentrestant, el 1982, la Torre Castanys torna a obrir, provisionalment, com a Museu d'Art Modern, esperant el trasllat del seu fons a l'edifici Hospici. S'hi exposava solament pintura, dibuix i gravat.

En el compàs d'espera fins a l'acabament de les obres de l'edifici Hospici, el Patronat obre una sala d'exposicions temporals "La Sala Oberta". Una de les principals funcions de les exposicions d'aquesta sala és la de servir de contacte entre el museu i la població local.

LA CREACIÓ DEL MUSEU COMARCAL DE LA GARROTXA I EL PARC NATURAL DE LA ZONA VOLCÀNICA DE LA GARROTXA

La Llei de 12/ 1985 d'espais naturals de Catalunya, requalifica la zona volcànica de la Garrotxa creant el Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa (PNZVG); instaurat per la Llei de 2/1982, de protecció de la Zona Volcànica de la Garrotxa.

El 8 de setembre de 1985 s'inaugura el Casal dels Volcans, situat a la Torre

Castanys, del Parc Nou, l'edifici és compartit pel PNZVG (depenent en aquells moments del Departament de Política Territorial i Obres Públiques) i pel Museu Comarcal de la Garrotxa, que hi ubica la Secció de Ciències Naturals anomenada Museu dels Volcans.

El juny de 1987 s'inaugura l'exposició permanent del Museu Comarcal a l'Hospici, que ens presenta el període comprès entre el final del segle XVIII i la meitat del segle XX. S'hi mostren els fets més característics de la comarca durant aquest període, com són l'explotació del bosc, l'indústria tèxtil, els tallers de sants... Especial importància es dona al fenomen artístic que es produeix a la Garrotxa a finals del segle passat i conegut com a Escola Olotina de Paisatgisme, que basa la seva temàtica en el paisatge i el medi natural de la comarca, i també importants són els seus continuadors, alguns d'ells clars exponents de les tendències modernista i noucentista.

El 9 de novembre de 1991 s'inaugura l'exposició permanent del Museu dels Volcans. Bona part de l'exposició es dedica a la geologia i, més concretament, a la sismologia i els volcans, convertint-se en l'únic Museu de la Península Ibèrica sobre el fet volcànic. No obstant això, no deixa de banda altres aspectes de la comarca com són la vegetació i la fauna. El recorregut comença amb una introducció sobre l'origen i funcionament dels volcans, l'activitat sísmica de la comarca, el vulcanisme a través dels principals edificis volcànics de la Garrotxa i finalment ens presenta la fauna i vegetació en uns diorames que representen els principals ecosistemes de la comarca.

Com una sala més del Museu, en el Parc Nou hi trobem el Jardí Botànic de Vegetació Natural Olotina que, a més de protegir, mostra als visitants uns reductes excepcionals de la roureda de roure pèrol. Aquesta roureda fou declarada Arbreda Monumental

l'any 1990 pel Departament d'Agricultura Ramaderia i Pesca de la Generalitat de Catalunya. També en els Jardins del Parc Nou hi trobem una estació meteorològica construïda amb una cara de vidre, per tal que el visitant pugui observar els aparells del seu interior i complir així una funció didàctica.

Cal destacar que entre els redactors dels primers projectes museogràfics, tant pel que fa al Museu de l'Hospici com pel que fa al Museu dels Volcans, hi trobem J.M. Marallach, que fins l'any 1991 fou director del Parc Natural.

Aquest mateix any 1991, ens cal remarcar dos esdeveniments relacionats amb el Parc Natural. En primer lloc, la paralització, el mes el maig, de les extraccions de gredes al volcà Crosca. En segon lloc, la creació del nou Departament de Medi Ambient que va assumir, entre altres, les funcions i els organismes depenents de l'antiga Direcció General de Medi Ambient i, per tant, l'adscripció del Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa.

FUNCIONS DEL MUSEU COMARCAL DE LA GARROTXA

Abans de parlar de les funcions del Museu Comarcal, cal definir el concepte de museu. Segons el Consell Internacional de Museus (ICOM), en el seu article 3r diu

"El museu és una institució permanent, sense finalitat lucrativa, al servei de la societat i del seu desenvolupament, oberta al públic, que recull els testimonis materials de l'home i el que l'envolta, els adquireix, els conserva, els comunica, i, sobretot, els exposa amb finalitat d'estudi, educació i delectació".

Per altra banda, la Comissió Tècnica de museus locals i comarcals de l'Associació de Treballadors dels Museus de Catalunya

definia com a museus locals i comarcals aquells que:

"són ideats i dirigits a reunir, conservar, documentar i difondre els diferents aspectes i testimonis de la història, cultura i natura de la localitat o comarca. El museu comarcal tindrà suficient capacitat tècnica i material per a desenvolupar i coordinar els serveis necessaris per tal de fer arribar la difusió cultural, a tota la seva àrea geogràfica".⁵

Definits aquests conceptes, ens centrarem en el MCGO. L'exposició permanent del Museu n'és la part més coneguda i a la qual té accés el públic visitant. L'objectiu de l'exposició permanent és ajudar a comprendre l'evolució de la comarca, a través dels canvis en el medi natural i de les activitats que hi han desenvolupat al llarg de la història les persones que hi han viscut. En el Museu dels Volcans, la part de geologia de l'exposició permanent tracta de forma molt extensa el vulcanisme i la sismologia, fets distintius del Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa. El Museu disposa com a recurs de l'exposició permanent de les seves col·leccions i dels resultats de la recerca que tant la gent que hi treballa com els seus col·laboradors hi efectuen.

Ja en el moment de la seva creació, aquest Museu disposava d'un important fons museístic provinent de l'antic Museu d'Olot i que s'havia acumulat al llarg de 80 anys d'activitat museística. Aquests fons s'han anat ampliant posteriorment amb nombroses peces significatives de la vida de la comarca al llarg de la història.

En el cas del Museu dels Volcans, el seu fons pretén representar la gran diversitat del medi natural de la comarca. L'interès

⁵ ESPINAGOSA, J. (1989).

⁶ URIBE, F. (1995).

d'aquests tipus de fons és remarcat per F. Uribe quan diu:

"la importància de les col·leccions dels museus de ciències naturals està en que constitueixen un testimoni de la biodiversitat passada i actual, un element indispensable per la descripció i inventari de sistemes naturals i, per últim, un instrument de valor educatiu, cultural i fins i tot recreatiu".⁶

Dins del camp de la investigació, a més de documentar i ampliar el coneixement del seu fons museístic, el museu treballa en diversos projectes d'excavació arqueològica, coordina les beques Ciutat d'Olot, s'ocupa de la gestió, l'estudi i el seguiment de les zones forestals i de restauració de la roureda de roure pèrol, del Jardí Botànic i, recentment, ha iniciat una línia de recerca en el camp de l'etnobotànica, centrada en les plantes medicinals de la comarca i els seus usos.

El Servei Geològic de la Generalitat de Catalunya té instal·lat en l'exposició permanent del Museu dels Volcans el centre de registres de l'estació sísmica d'Olot; aquest és un dels pocs sismògrafs de Catalunya que poden ser visitats pel públic. Gràcies als registres obtinguts pel sismògraf i a altres estudis sísmics que es fan a la comarca, el Servei Geològic estudia el risc sísmic de la comarca.

Des del Museu dels Volcans també es té cura d'una estació meteorològica, homologada pel Centre Meteorològic Nacional. Les dades obtingudes en aquesta estació s'envien al Centre Meteorològic Nacional i a més poden ser consultades per qualsevol persona interessada.

Quant a publicacions, el Museu edita la

revista Vitrina i la memòria de funcionament, que són de periodicitat anual, així com altres publicacions eventuais: publicacions eventuais d'arqueologia de la Garrotxa, catàlegs d'exposicions, guies, material didàctic i itineraris.

El MCGO s'ha plantejat com a objectiu general constituir un centre cultural per a la població comarcal. Per tal de poder complir amb aquest objectiu, des del museu es desenvolupen activitats diverses dirigides bàsicament a aquest públic. Entre aquestes activitats, podem citar les exposicions temporals que es fan a la Sala Oberta, les exposicions itinerants per als diferents municipis de la comarca, els cursos i les conferències, entre d'altres.

El Museu organitza moltes d'aquestes activitats en col·laboració amb altres entitats, tant de la comarca com de fora. Hem de destacar, però, les col·laboracions amb el PNZVG, amb qui l'uneix una marcada afinitat en els seus objectius.

CONCLUSIONS

Com podem veure, al llarg d'aquest segle l'evolució dels museus olotins i la protecció de la Zona Volcànica de la Garrotxa han anat sempre íntimament lligades. Aquest fenomen és fàcil d'entendre si tenim en compte, com ja s'ha dit anteriorment, la coincidència d'interessos d'ambdues institucions.

L'ICOM estableix en els seus estatuts de 1974 que institucions com zoològics, monuments naturals o arqueològics,... etc. responen a la mateixa definició que fa dels museus. Aquest concepte s'amplia en la XIV Assemblea General de 1983, en què

7 ALONSO, L. 1995.

8 AAVV, 1989.

9 RUEDA, 1989

s'inclouen explícitament els Parcs Naturals com a institucions amb finalitats afins.⁷ Un comentari similar trobem a "La Museologia selon Georges Henri Rivière :

*"Musées et parcs se rejoignent autour des mêmes objectifs fondamentaux: recherche, conservation, éducation et culture. Les mêmes théories s'élaborent, les mêmes pratiques se poursuivent, pour la conservation des biens immobiliers et mobiliers que détiennent d'une part les musées et d'autre part les parcs."*⁸

Abans de passar a les conclusions, voldríem citar les reflexions que fa Rueda sobre la relació Parcs Naturals-Museus en el cas del Montseny:

"En cas d'existir un Museu en la zona, és obvi que haurà de palesar la realitat del Parc en les seves sales; a l'igual que el seu medi i les relacions establertes entre aquest i l'home. Medi i relacions que tenen quelcom d'especial, com ho demostra el fet que l'àrea fos declarada zona natural protegida i que fan que el museu no pugui defugir aquesta realitat.

*Però, tanmateix, creiem que no només és d'interès per al museu establir relació, sinó que el Parc hauria de veure en ell la principal eina de difusió, divulgació i conservació del patrimoni del seu territori."*⁹

Arribats a aquest punt, ens trobem que entre el PNZVG i el MCGO existeixen un gran nombre d'interessos comuns, compartint un mateix espai geogràfic i cultural. Si bé aquest fet facilita la convivència, cal vetllar constantment per no duplicar serveis o entrar en competència directa.

Des de la creació del Parc Natural, s'ha establert una certa col·laboració amb el Museu. Aquesta ha estat possible gràcies a l'interès de les persones que hi treballen, ja que a nivell institucional, la competència entre les administracions dificulta en ocasions aquesta col·laboració.

Si ens centrem en les formes de col·laboració entre el MCGO i el PNZVG veurem que són moltes i variades. El fet de compartir un mateix edifici, com és el cas de la Torre Castanys, comporta, en moltes ocasions de forma fortuïta, compartir serveis administratius, així com facilitar un contacte més directe entre el personal.

Una de les col·laboracions més evidents entre el Museu i el Parc està en la utilització per part dels visitants de la Zona Volcànica de l'exposició permanent del Museu dels Volcans com a introducció teòrica al medi natural del Parc. L'objectiu fonamental de l'exposició permanent del Museu dels Volcans és el de servir d'enllaç entre els visitants i el veritable museu de ciències naturals de la comarca que és la mateixa natura.

El Museu i el Parc comparteixen l'objectiu d'apropar-se a la població local. Amb aquesta intenció s'ha col·laborat en diverses ocasions en l'organització d'actes culturals com cursets, conferències, exposicions o altres activitats dins l'àmbit del Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa.

En el camp de la investigació, el Museu Comarcal de la Garrotxa, l'Arxiu Històric Comarcal d'Olot i el Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa coordinen les Beques Ciutat d'Olot que anualment convoca l'Ajuntament d'Olot, amb l'objectiu de fomentar la creació i la investigació en els diferents camps de l'activitat humana per tal que reverteixin en benefici d'Olot i la seva comarca.

Quant a publicacions, el Museu Comarcal

de la Garrotxa i l'Arxiu Històric Comarcal d'Olot, en col·laboració amb el Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa, participen en l'edició de la revista Vitrina. Recentment, el Museu i el Parc han publicat conjuntament diversos itineraris urbans.

Alguns serveis es mantenen duplicats, però amb una certa especialització en cada cas; aquest és el cas dels centres de documentació: mentre que el del PN està centrat en l'àmbit del parc i la gestió dels espais naturals, el del museu, i gràcies als intercanvis amb la revista Vitrina, disposa d'un important fons de publicacions periòdiques provinents d'altres museus, universitats, arxius i altres entitats afins. Actualment s'està iniciant la col·laboració per tal d'homogeneïtzar la documentació dels fons i així facilitar-ne la consulta als estudiosos de la zona.

Hem de destacar l'assessorament dels tècnics del Parc en fets concrets o la utilització de les col·leccions de referència, de les dades meteorològiques i de les exposicions permanents del Museu per part del Parc.

La col·laboració entre el Parc i el Museu s'ha vist incrementada en els últims temps i això ha possibilitat el desenvolupament de projectes comuns com l'ampliació del Parc Nou i restauració d'una roureda de roure pènel o la senyalització urbana dels itineraris i ha obert les portes a futures iniciatives. No hi ha dubte que el futur passa per seguir mantenint i ampliant aquesta estreta col·laboració entre ambdues institucions, aportant cada una els elements que li són específics i aprofitant al màxim les iniciatives i els recursos propis.

BIBLIOGRAFIA

AAVV. (1983). **Com serà el Museu Comarcal de la Garrotxa**, Olot; Museu Comarcal de la Garrotxa, 40 pàg.
AAVV. (1989). **La Muséologie selon**

George Henri Rivière. Cours de Muséologie /Textes et témoignages, Ed. Dunod.

ALCALDE, A. (1985). "Del museu d'Olot al museu comarcal de la Garrotxa", **Revista de Girona**, núm. 112, pàg. 270-274.

ALCALDE, G.; MALLARACH, J.M.; OLLER, J. & PLANAGUMÀ, T. (1985/86). "Proposta general d'estructuració del Museu Comarcal de la Garrotxa", **Vitrina**, núm. 1, pàg. 7-12.

ALCALDE, G. et al. (1987). **Museu Comarcal de la Garrotxa. Guia breu**, Olot, Museu Comarcal de la Garrotxa, 32 pàg.

ALONSO FERNÁNDEZ, L. (1995). **Museología. Introducción a la teoría y práctica del Museo**, Madrid, Ed. Istmo.

BOLÓS, A. de & BOLÓS, O. de (1951). "Sobre el robledal del llano de Olot (Isopyreto-Quercetum - roboris)", **Collectanea Botànica**, vol. 3(1), pàg. 137-145.

BOLÓS, A. de (1952). "Sobre el robledal del llano de Olot (Isopyreto-Quercetum - roboris)", **Pyrene**, núm. 34-35, pàg. 998-1008.

ESPINAGOSA, J. (1989). "Una experiència

museística des del Museu Comarcal-Tàrrrega", **Aixa**, núm. 2, pàg. 85-89.

LLONGARRIU, M. (1993). **EL Museu dels Volcans**, Olot, Caixa de Girona i Museu Comarcal de la Garrotxa, 48 pàg.

MALLARACH, J.M. & RIERA, M. (1981). **Els volcans olotins i el seu paisatge**, Ed. Serpa, 249 pàg.

PARC NATURAL DE LA ZONA VOLCÀNICA DE LA GARROTXA (1994). **El Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa**. Guia del Parc Natural, DMA, 24 pàg. + plànol-guia.

RUEDA, J.M. (1989). "Parcs naturals i museus", **Aixa**, núm. 2, pàg. 155-157.

RUEDA, J.M. (1996). "Conservar i gestionar el patrimoni des dels museus de petit territori", **Conservar gestionar el patrimoni des dels museus**, pàg. 25-30. Girona UdG.

URIBE, F. (1996). "Conservar i gestionar el patrimoni des dels museus de ciències naturals", **Conservar gestionar el patrimoni des dels museus**, pàg. 31-36. Girona UdG.